

ZGODBE ŠOLSKIH ZVEZKOV V SLOVENSKEM ŠOLSKEM MUZEJU

O razstavi in simpoziju

Razstava

Se spominjate, kako ste v dneh okrog prvega septembra svoje šolske zvezke zavijali v papir s kakšnim zanimivim vzorcem ali pa ste izbirali med različnimi na platnicah zvezkov natisnjenimi podobami? In kaj vse se je skrivalo v teh zvezkih! Od prav zanimivih zapisov do kakšne dolgočasne vsebine, kdaj popestrjene z lastnimi čečkarijami in bolj ali manj domiselnimi umetniškimi stvaritvami. Ste ob koncu šolskega leta torbo s šolskimi zvezki zagnali v reko ali vsaj nekaj zvezkov še hranite nekje v kotičkih svojega doma?

Star šolski zvezek je lahko nostalgičen spomin na naše šolanje, lahko pa je tudi zelo poveden zgodovinski vir. Ko se v preučevanje šolskih zvezkov nekoliko bolj poglobimo, lahko hitro spoznamo, da so zgodbe šolskih zvezkov zelo raznolike, številne in vedno znova zanimive. Tako kot je bila zanimiva razstava Zgodbe šolskih zvezkov avtorja dr. Branka Šuštarja, ki je bila v Slovenskem šolskem muzeju (v nadaljevanju SŠM) na ogled od novembra 2011 do novembra 2012. Predstavila je različne poglede na razvoj šolskih zvezkov na Slovenskem od srede 19. stoletja. Razstavo je pospremila zgibanka z osnovnimi podatki, bolj poglobljeno je vsebino predstavil razstavni katalog (Šuštar 2011). V razgibani razstavni postavitvi smo lahko spoznali, kdaj in kako so se v naših šolah zvezki sploh razširili. Marsikoga od obiskovalcev je osupnil podatek, kako prestižen in dragocen je bil v preteklosti šolski zvezek. Učenci so v šolah najprej pisali na tablice in liste papirja. Čeprav SŠM hrani najstarejše zvezke – lepopisne vaje s konca 18. stoletja, je v šolah, predvsem na podeželju, trajalo še dolgo, da so jih začeli bolj množično uporabljati. V zvezke so v mestnih šolah začeli pisati prej, a še v šestdesetih letih 19. stoletja v osnovnih šolah na slovenskem ozemlju uporaba šolskih zvezkov ni bila splošna. Uvedba šolskih zvezkov je bila dobra poslovna priložnost za založnike oz. knjigarje – tako razstava kot katalog sta predstavila najpomembnejše.

Tudi s pomočjo zvezkov lahko spremljamo boj za slovenski jezik v šolstvu, saj v začetku sedemdesetih let 19. stoletja slovenskim učiteljem ni bilo prav, da so v slovenskih šolah uporabljali zvezke z nemškimi napisi. Med prve zvezke s slovenskimi napisi uvrščamo zvezke iz leta 1875, izdane pri znani založbi knjigarja Karla Winikerja v Brnu (Moravska). Če so na eni strani razstavne zgodbe zanimivi »uradni« razvoj šolskih zvezkov in njihovi različni tipi, so na drugi še zlasti zanimive različne z njimi povezane osebne zgodbe. Od tega, da si zvezka res ni mogel privoščiti vsak in so se ljudje znašli tako, da so si zvezek sešili sami iz škarnic, do tega, kako dobrodošla so bila domača kokošja jajčka, za katera je podeželski otrok dobil tako želeni zvezek.

Z listanjem po zvezkih pa spregovorijo še številne druge zgodbe, in to o obdobjih, v katerih so učenci pisali vanje in katerih vsebine so učitelji bolj ali manj usmiljeno pregledovali z rdečimi pisali. Prav poseben občutek nas prevzame, ko v zvezku desetletnega

dečka iz šolskega leta 1930/31 preberemo, da si v življenju želi postati duhovnik, morda celo škof. In deček je s prizadevnostjo in z zglednostjo sledil svojim otroškim ciljem ter pozneje postal nadškof.

Poleg v to in druge zanimive domače zgodbe iz šolskih zvezkov je razstava pobrskala tudi po tujih zvezkih. Posebna spodbuda za raziskovanje šolskih zvezkov na mednarodni ravni je bil uspešen mednarodni simpozij Quad@rmi di scuola – School Exercise Books¹ (Univerza Macerata, zaledje Ancone, Italija), ki se ga je avtor razstave udeležil leta 2007. Nekaj primerov šolskih zvezkov iz bližnjih in bolj oddaljenih držav je predstavila tudi razstava, saj je avtor k sodelovanju poleg različnih slovenskih arhivov in muzejev pritegnil tudi ustanove iz tujine. Šolski zvezki nam pri preučevanju zgodovinskega in etnološkega razvoja šolstva, v nasprotju z učbeniki, ponujajo dejanski in osebni šolski svet določenega obdobja in okolja. Če so učni načrti in učbeniki predpisovali in uokvirjali uradno učno snov, nam posamezni šolski zvezek razkrije, kaj in kako sta učiteljica ali učitelj zares poučevala in kako sta določeno snov predstavila učencem. Hkrati zvezek ponuja učenčev odgovor ali kar pogovor z učiteljem, saj učenec v zvezku predstavi svoje znanje na eni in osebno razmišljanje na drugi strani. Tej je dodana še povezava med šolo in domom. Zato je, kot je poudaril avtor razstave, šolski zvezek tudi pomembna vez, zveza in povezava.

Razstava, zloženska in katalog o šolskih zvezkih so predstavili del večplastne in široke zgodbe, ki se širi kot velika drevesna krošnja (saj ne nazadnje iz dreves tudi nastajajo, na kar je opozorila tudi razstava). S številnimi drugimi zgodbami in pogledi nas je 27. in 28. septembra 2012 obogatil še mednarodni znanstveni simpozij z naslovom Pogleди na šolske zvezke kot zgodovinski vir.

Simpozij

Spodbuda za začetek slovenske raziskave šolskih zvezkov (sodelovanje na konferenci v Macerati leta 2007 in pozneje pri pripravi besedila za zbornika s konference) (Meda idr. 2010)² je prišla iz romanskega sveta; obravnave te tematike na Apeninskem in Pirenejskem polotoku ter v Franciji so precej živahnije kot drugod. Če sta bili ob obsežni mednarodni obravnavi šolskih zvezkov na začetku konferenca in leta 2010 objava rezultatov v dveh obsežnih zvezkih, za začetek širšega slovenskega pristopa k tej temi štejem konferenco z mednarodno udeležbo, ki je končala in nadgradila razstavo iz let 2011/12. Omejene finančne možnosti so načrte za širšo regionalno obravnavo teme v srednjeevropskem prostoru skrcile na vabilo muzejem iz bližnjih

1 Več o konferenci v Macerati: http://www.indire.it/db/docsrv/audio/Programma_convegno_quaderni.pdf; povzetki referatov: http://www.indire.it/db/docsrv/PDF/genova/Abstract_convegno_03.pdf.

2 Podrobnejša predstavitev zbornikov na <http://www.polistampa.com/asp/sl.asp?id=4931> in v Šuštar idr. (2011a: 246–255).

* Mag. Marjetka Balkovec Debevec, *univ. dipl. etnol. in prof. zgod.*, muzejska svetnica, Slovenski šolski muzej, 1000 Ljubljana, Plečnikov trg 1, E-naslov: marjetka.balkovec@guest.arnes.si; dr. Branko Šuštar, *prof. zgod. in um. zgod.*, muzejski svetnik, Slovenski šolski muzej, 1000 Ljubljana, Plečnikov trg 1, E-naslov: branko.sustar@guest.arnes.si

Utrinek z razstave ...

Foto: arhiv SŠM, Ljubljana, 30. 11. 2011

... in s simpozija.

Foto: arhiv SŠM, Ljubljana, 28. 9. 2012

slovenskih držav, da se pridružijo slovenskim strokovnjakom iz muzejev, arhivov pa tudi z univerze. Konferenco smo pripravili v sodelovanju Slovenskega šolskega muzeja in Zgodovinskega društva Ljubljana ter s podporo šestčlanskega programskega odbora. Pri vabilu nas je vodila misel, da se lahko Slovani za silo sporazumemo tudi vsak v svojem jeziku; prevajanje bi namreč srečanje še podražilo. Na prijazno vabilo, da predstavijo šolske zvezke iz svojih zbirk, so se odzvale sodelavke in sodelavci iz vseh petih slovenskih regionalnih arhivov in osmih muzejev, posamezni predavatelji, povezani s temo šolskih zvezkov in zgodovino šolstva, pa so prišli tudi iz izobraževalnih ustanov (osnovna šola, Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani, absolventka zgodovine na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani), raziskovalne dejavnosti (ZRC SAZU) in muzejskega društva. Tako je bilo med tridesetimi aktivnimi sodelavci – večina se je osebno udeležila konference – 23 slovenskih sodelavcev. Iz tujine so sodelovali kolegi/kolegice predvsem iz šolskih muzejev iz Prage, Bratislave, Zagreba, Beograda in Bolgarije: polovico prispevkov so predstavili osebno, preostale pa s pomočjo sodobne tehnologije. Konferenca je v obliki predstavitev in ilustracij potekala v muzejski čitalnici, tuji predavatelji so predstavili temo v svojem jeziku, *power point* predstavitev pa je bila v angleščini. Vsake-mu nastopu in posameznim tematskim sklopom je sledila kratka diskusija v obliki prijaznega pogovora in zanimivih dopolnitev. Uvodna tema je prvi dan (27. 9.) najprej opozorila na tuje in domače spodbude in raziskovanja šolskih zvezkov kot zgodovinskega vira (Od Macerate do Ljubljane, Branko Šuštar, SŠM). Sledila je pregledna podoba otrok in otroštva v šolskih spisih na Slovenskem 1850–2000 (Milena Mileva Blažič, Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani). Muzejske obravnave šolskih zvezkov so se začele z zanimivim gradivom iz Novega mesta (Majda Pungerčar, Dolenjski muzej Novo mesto) in Brežic (Ivanka Počkar, Posavski muzej Brežice) in nadaljevale s pregledom Šolski zvezki v slovenskih pedagoških revijah 1900–1930 (Tatjana Hojan, SŠM). Arhivske prispevke o šolskih zvezkih v arhivskih fondih so z analizo primerkov iz svojega gradiva predstavili Zgodovinski arhiv Ljubljana (Ljiljana Šuštar), Zgodovinski arhiv Celje (Ivanka Zajc Cizelj) in Pokrajinski arhiv Maribor (Jure Maček). Vsak muzej je prispeval kakšno novost: spoznavali smo

založnike šolskih zvezkov iz Celja (Marija Počivavšek, Muzej novejšje zgodovine Celje) in Kamnika, kjer je delovala Slatnarjeva tiskarna (Marko Kumer, Medobčinski muzej Kamnik), in različne zvezke iz zasebnih zbirk iz arhiva Muzeja Velenje (Mateja Medved).

Gostje iz tujine so predstavili zvezke za spise in zvezke za lepopis iz zbirk Hrvaškega šolskega muzeja v Zagrebu (Vesna Rapo) in šolske zvezke iz časa bolgarskega preporoda v Narodnem muzeju izobraževanja v Gabrovu (Maja Karagjozova, Mariana Tomitova). Slovaški prispevek je spregovoril o šolskih zvezkih iz zbirk Muzeja šolstva in pedagogike v Bratislavi (Vladimír Michalička), srbski pa o šolskih zvezkih kot viru za raziskovanje zgodovine šolstva in prosvete v Srbiji (Maja Nikolova, Pedagoški muzej Beograd).

Druga dva tuja prispevka sta bila predstavljena 28. 9., ko smo poslušali o razvoju šolskih zvezkov v Bolgariji od srede 19. do srede 20. stoletja (Vera Kisiova, Plovdiv) in o šolskih zvezkih v čeških muzejskih zbirkah od konca 19. do druge polovice 20. stoletja (Jan Šimek, Praga). Ta dan so bile predstavljene tudi teme s Primorskega: o šolskih zvezkih iz fondov in zbirk Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici (Vlasta Tul), o šolskem zvezku – pripomočku fašistične raznarodovalne politike (Ana Kobal, OŠ Draga Bajca, Vipava), šolskem zvezku iz Pokrajinskega arhiva v Kopru (Mirjana Kontestabile Rovis) in šolskih zvezkih iz Tolminskega muzeja – pričevalcih življenja ob slovenski zahodni meji (Karla Kofol). S primerki iz družinskega arhiva je šolske zvezke družine Sket iz Postojne predstavila muzealka Jana Tomažič Cvetko.

Šolske zvezke zanimivih posameznikov je predstavil prispevek En župan, en zdravnik, en škof: Šolski zvezki razkrivajo osebnosti in sledi časa (Branko Šuštar, SŠM). Seznanili smo se s šolskima zvezkoma iz Zgodovinskega arhiva na Ptuj (Nataša Majerič Kekec) in s šolskimi zvezki iz dvajsetih in tridesetih let 20. stoletja iz Osnovne šole Šmartno pri Litiji (Nataša Kolar, Pokrajinski muzej Ptuj Ormož). V zadnjem sklopu smo spoznali zvezke iz Prekmurja, in sicer šolski zvezek četrtšolke iz Kančevcev iz leta 1941 (Ivanka Huber, ZRC SAZU) in šolski zvezek iz osnovne šole Šalovci 1955–56 (Maja Hakl, absolventka Filozofske fakultete v Ljubljani). Podobno je gradivo iz domačega arhiva

obravnavala Taja Gubenšek (Muzejsko društvo Domžale, Šolski zvezki družine Gubenšek iz Domžal). Tema Spomin na učitelja – vzgojitelja: Iz listov šolskih zvezkov na pedagoškem tečaju v Beli krajini med drugo svetovno vojno je pritegnila Marjetko Balkovec Debevec (SŠM). Šolske zvezke v slovenskem pedagoškem časopisju v prvem desetletju po drugi svetovni vojni je obravnaval Anton Arko (SŠM). Avtorji so povabljeni k oblikovanju tematske številke revije *Šolska kronika*, zato lahko pričakujemo, da bomo nekaj od predstavljene tematike lahko sčasoma tudi prebirali.

Predstavitve na simpoziju so pokazale, da je mnogovrstna tematika šolskih zvezkov zanimiva tudi pri nas. Dotaknili smo se tako šolskega zvezka kot vrste arhivskega gradiva, njihovega založniškega in trgovskega pomena, predstavili sorazmerno redke arhivske primerke in razmeroma številčnejše primerke iz muzejskih zbirk: povsod so bolj povezani z osebnimi zbirkami posameznikov kot z gradivom uradnih ustanov. Izstopala je obravnavna gradiva iz družinskih in domačih zbirk, vsebinsko pa so se dopolnjevale analize šolskih zvezkov za posamezna področja, kot npr. delovanja posameznih regionalnih muzejev v Brežicah, Kamniku ali Velenju ali za območje Prekmurja in Primorske v času med obema vojnoma. Pokazalo se je, da znajo prav poznavalci regionalne problematike tudi zgodbe šolskih zvezkov odlično postaviti v čas in prostor, saj opazijo marsikaj, kar lahko v slovenski prostor umesti le poznavalec lokalne zgodovine.

Udeleženci so proučili zanimive platnice, ustavili pa so se tudi ob pestri notranjosti. Če lahko za učbenike rečemo, da nam raz-

odevajo uradno podobo pouka, pa so šolski zvezki neposredni dokument o tem, kako je pouk v razredu res potekal in so živo pričevanje vsakdanjega življenja. Zato so šolski zvezki kot neposredna priča pedagoške dejavnosti in kot rezultat učenčevega dela (in učiteljevega vpliva) vedno bolj zanimivi tako za slaviste kot zgodovinarje, etnologue in pedagoge. Če smo se ob vabilu na sodelovanje vsi branili, da nismo strokovnjaki za šolske zvezke, smo po raziskavi in vseh zanimivih predstavitvah sicer priznavali, da marsičesa o tej temi res (še) ne vemo, a da znamo tudi v tem gradivu vedno bolj prepoznavati zgovoren arhivski predmet in zanimivo muzealijo.

Gradivo konference je s programom in povzetki dostopno tudi na spletni strani muzeja (<http://www.ssolski-muzej.si/slo/exhibits.php?item=194>). Povzetki (z angleškimi naslovi) so v slovenščini, šest tujih prispevkov pa je tudi v njihovem jeziku.

Literatura in viri

MEDA, Juri idr. (ur.): *School Exercise books: A Complex Source for a History of the Approach to Schooling and Education in the 19th and 20th Centuries* (knjigi 1 in 2). Firenze: Polistampa, 2010.

ŠUŠTAR, Branko: *Zgodbe šolskih zvezkov: Pogledi na razvoj šolskih zvezkov na Slovenskem od srede 19. stoletja naprej* (razstavni katalog). Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 2011.

ŠUŠTAR, Branko idr.: *School exercise books: A complex source for a history of the approach to schooling and education in the 19th and 20th centuries*, knjiga 1 in 2 (ur. Juri Meda, Davide Montino in Roberto Sani). Firenze: Polistampa 2010, knjiga 1 in 2, 1616 str. *Šolska kronika* 44 (20)/1,2, 2011a, 246–255.

SREČANJE KULTURNE DEDIŠČINE SLOVENIJE

Preučevanje nesnovne dediščine na primeru pustnih šeg

Mestna občina Ptuj in Javne službe Ptuj so 5. februarja 2013 v slavnostni dvorani ptujskega gradu že drugo leto zapored gostile strokovno posvetovanje z naslovom »Srečanje kulturne dediščine Slovenije: Preučevanje nesnovne dediščine na primeru pustnih šeg«. Koordinatorja in organizatorja dogodka sta bila Znanstveno-raziskovalno središče Bistra Ptuj in Javne službe Ptuj, program pa so zastopale strokovne institucije v sestavi Inštituta za slovensko narodopisje – ZRC SAZU, Slovenski etnografski muzej in Pokrajinski muzej Ptuj-Ormož. Posvetovanje so z uvodnimi nagovori odprli dr. Aleksandra Pivec, direktorica Znanstveno-raziskovalnega središča Bistra Ptuj, Helena Neudauer, podžupanja Mestne občine Ptuj, Marjutka Hafner, direktorica nacionalnega urada Unesco, in Aleš Arih, direktor Pokrajinskega muzeja Ptuj-Ormož. Strokovno posvetovanje, namenjeno tako preučevalcem kot oblikovalcem, poustvarjalcem in ljubiteljem pustnih šeg, je bilo razdeljeno na tri sklope, celotno koordinacijo dogodka pa je vodila dr. Klavdija Rižnar (ZRS Bistra Ptuj).

V prvem, znanstveno-raziskovalnem delu, ki ga je vodil dr. Naško Križnar, so povabljeni predavatelji spregovorili o preučeva-

nju, vrednotenju in ohranjanju pustne dediščine in Unescovem varovanju. Dr. Jurij Fikfak (ISN ZRC SAZU) je na primeru škromatov in zgodb s terena spregovoril o uprizoritvah, izvajalcih in raziskovalcih pustnih ritualov. Sledila sta mu dr. Naško Križnar (ISN ZRC SAZU) s prispevkom o ustvarjanju, raziskovanju in ohranjanju nesnovne pustne dediščine ter Andrej Brence (Pokrajinski muzej Ptuj-Ormož) s prispevkom o spreminjanju in zaščiti pustnih mask. Gosta iz Avstrije, Luis Schlierenzauer in Manfred Thurner, sta prisotnim predstavila pustno povorko, ki se na vsake štiri leta odvija v mestu Imst na avstrijskem Tirolskem. Njihove t. i. *Imster Schemenlaufen* so tudi prve v Avstriji, ki so vpisane na Unescov Reprezentativni seznam nesnovne kulturne dediščine človeštva. S prispevkom o tradicionalni pustni dediščini kot orodju za proučevanje vprašanj o višjem pomenu življenja je nadaljeval dr. Štefan Čelan, župan Mestne občine Ptuj; znanstveno-raziskovalni sklop posvetovanja pa je končala mag. Adela Pukl (SEM), ki je predstavila postopke za vpis v Register žive kulturne dediščine ter pot, ki vodi vse do Unescovega Reprezentativnega seznama kulturne dediščine človeštva.

* Ana Beno, univ. dipl. etnol. in kult. antrop., asist. mlada raziskovalka, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 1000 Ljubljana, Zavetiška 5, E-naslov: ana.beno@ff.uni-lj.si